

NÉMETH ZOLTÁN

Hálózatelmélet, kánon, regionalitás

SZIVERI JÁNOS HELYÉNEK HÁLÓZATELMÉLETI ÉRTELMEZÉSE
A KORTÁRS MAGYAR IRODALMI KÁNONBAN

Mottó: *„Bízom abban, hogy az ezredvég költészetét verseim mellőzésével már nem tárgyalhatja egy jövőendő irodalomtörténet.”* (Sziveri János)

Mottó: *„Ne az határozza meg irodalmunkat, ki hol született, vagy hol él, hanem: milyen nyelven – és mit – alkotott! Budapesten kvázi elismert írónak számít egy sor közepes firkász, csak azért, mert ott él, és ügyesen melegszik a tűznél, miközben a határon túliakat csupán »kuriózumként« ha emlegetik, s nem a műveik miatt, melyek el sem jutnak az olvasóhoz, nehogy megfelelő – reális? – kritikai visszhangra találjanak.”* (Sziveri János)

1.

Az irodalomtörténet műfajának kihívásai jelentős mértékben torlódtak fel az utóbbi évtizedekben. A posztmodern állapotból fakadó, egymásnak ellentmondó, fragmentált nézőpontok tapasztalata kétségbe vonja mindenféle szintézis és objektív megközelítés lehetőségét. A recepció feldolgozását érintő elvárások, annak érdekében, hogy a múlt párbeszédhelyzetbe kerüljön, szinte irreális munkát követelnek az irodalomtörténetek szerzőitől. Az „egyidejű egyidejűtlenségek” tapasztalata, az egymást kizáró párhuzamos kánonok és az irodalom folyamatszerűségének feszültségei szinte kétségbe vonják irodalomtörténet-írás lehetőségességét. Az „esztétikai ideológia” felé kritikusan közelítő irodalomelméleti irányzatok a kisebbség, a másság, az alárendeltség kategóriáit kéri számon az irodalomtörténetbe foglalt kánonon. A populáris műfajok irodalomtörténetbe kerülése érdekében több kritikus a számonkérés retorikáját működteti az elit irodalom történetére szűkített irodalomtörténeteken.

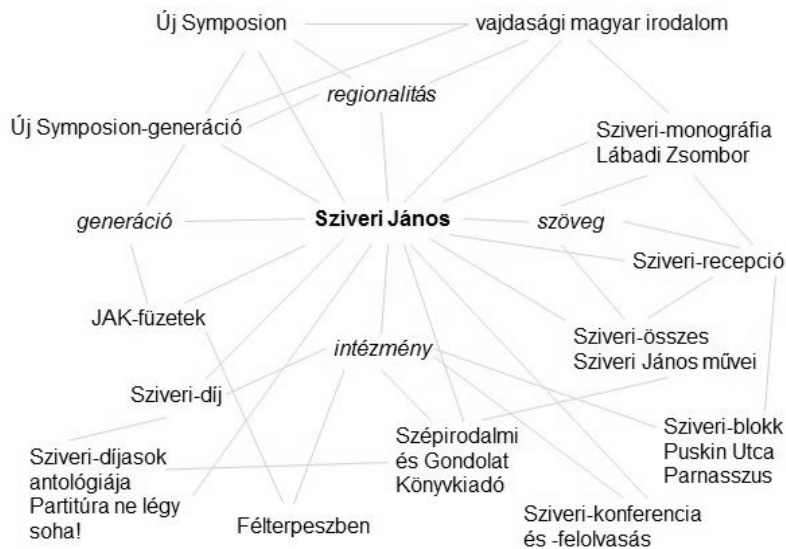
A magyar irodalomtörténet-írás számára további kihívást jelent a 20. századi magyar irodalomra jellemző többközpontúság jelensége. A „magyar irodalom története” fogalom értelmezésébe már eleve beleírja magát a többértelműség: jelentheti a „magyarországi irodalom történeté”-t, a „magyar nemzetiségű szerzők által írott irodalom történeté”-t és a „magyar nyelvű irodalom történeté”-t is, illetve jelentheti e jelentéstartományok valamilyen kombinációjának végeredményét. A fogalom használata koronként változik, gondoljunk csak a magyarországi latin nyelvű irodalom (pl. Janus Pannonius) helyére a magyar irodalomtörténetekben, s ennek alapján talán meggondolandó lehetne Agota Kristof, Terézia Mora, Melinda Nadj Abonji műveit a magyar irodalomtörténet kontextusában is értelmezni. De itt szükséges felvetni azt a kérdést, hogy a határon túli irodalmak és életművek helyét hogyan

kezeli a magyar irodalomtörténet-írást. Elvileg több lehetőség adódik: vagy teljesen megfedkezik a kérdéssről, s egyáltalán nem foglalkozik határon túli irodalommal és szerzőkkel, másodlagosnak nyilvánítva azokat; vagy a határon túli magyar irodalmakat eltávolítja, száműzi a magyar irodalom folyamataiból, rezervátumba zárva külön kategóriaként kezeli; vagy a magyar irodalmi folyamatok természetes részeként tárgyalja, s annak megfelelő helyén tárgyalja (itt persze felvetődik a nézőpont kérdése, ahonnan kivitelezhető lehetne egy ilyen megközelítés).

Sziveri János életművének irodalomtörténeti helye ebben a – most csupán röviden vázolt – irodalomelméleti-irodalomtörténeti kontextusban formálódik, s egész sor további kérdéssel szembesíti a kutatót, aki a szerző kánonban elfoglalt helyét érintő kérdésekkel foglalkozik. Hiszen a Sziveri-életmű több ponton is kánonközeli helyzetben található, az irodalmi kanonizáció több területén mutat jelentős teljesítményeket. Ennek legfontosabb vetülete feltétlenül a regionalitáshoz köthető. Sziveri János helye a jugoszláviai, vajdasági, szerbiai magyar irodalomban megkérdőjelezhetetlennek tűnik. A vajdasági magyar irodalom legendás, progresszív irodalmi lapjának, az Új Symposionnak a főszerkesztőjeként az életmű is valódi legenda részévé vált, amelyet tovább erősített a politikai okokból történt leváltástörténet. Ehhez társul az a tapasztalat, hogy a Sziveri-életmű a generációs alapú kanonizációból is kivette a részét, hiszen a szerző egy olyan nemzedék tagjaként került be az irodalmi köztudatba, amelyhez az irodalmi nyelv modernizálása kapcsolható. A generációs alapú kanonizálást erősítette a költő magyarországi jelenléte is: Sziveri *Szájbarágás* (1988) című kötete a JAK füzetek sorozat 40. darabjaként látott napvilágot a Magvető Könyvkiadónál, Parti Nagy Lajos szerkesztésében. A kanonizáció további biztosítékaként jelenik meg az, hogy a költő magyarországi kötetei jelentős kiadóknál láttak napvilágot (az 1989-es *Mi szél hozott?*, az 1990-es *Bábel és Magánterület* a Szépirodalmi Könyvkiadónál), hogy halála után két, összegyűjtött verseit és műveit tartalmazó kötete is megjelent (a *Sziveri János minden verse* 1994-ben a Kortárs Kiadónál, a *Sziveri János művei* (2011) Reményi József Tamás szerkesztésében a Gondolat Kiadónál). A kanonikus pozícióra utal, hogy Keresztury Tibor *Féltérpezen* (1991) című interjúkötetében, amely a JAK füzetek sorozatban jelent meg, Esterházy Péter, Zalán Tibor, Csengey Dénes, Szócs Géza, Kukorelly Endre, Parti Nagy Lajos, Márton László, Szilágyi Ákos, Markó Béla, Csordás Gábor és Marno János mellett Sziveri Jánossal is készült beszélgetés. A kanonizáció intézményi biztosítéka a Sziveri János Társaság működése, konferencia-szervező tevékenysége is, illetve az 1992-től létező Sziveri-díj (a díjazottak többek között Babics Imre, Háy János, Orbán János Dénes, László Noémi, Fekete Vince, Hizsnyai Zoltán, Szálinger Balázs, Csehy Zoltán, Lovas Ildikó, Orcsik Roland, Kollár Árpád, Lanczkor Gábor). Sőt, *Partitúra ne légy soha!* (2011) címmel napvilágot látott a Sziveri-díjasok antológiája is.

A regionális, nemzedéki és intézményi kanonizációt azonban a legtöbb esetben árnyalják, módosítják, sőt felülírják a hatás, a folytathatóság és a recepció szövegszerű kontextusai. A Sziveri-szövegüniverzum szépirodalmi és irodalomtudományos továbbírásai, újraírásai között feltétlen említésre méltó a Reményi József Tamás által szerkesztett *Barbár imák költője – Sziveri János* (2000) című kötet, amely tanulmányokat, kritikákat, esszéket, beszélgetést tartalmaz, illetve közli a Sziveri-kötetek recepcióját is. (Reményi, 2000) Kanonizációs aktus a Puskin Utca 2007/2-3. számának Sziveri-blokkja, két interjúval (Balázs Attilával és Reményi József Tamással), valamint Förföldi Gábor, Lábadi Zsombor és Hózsza Éva tanulmányaival; s az újraértelmezés gesztusával készült a Parnasszus 2009 tavaszi száma is, Ba-

lázs Attila-, Fenyvesi Ottó, Bozsik Péter-, Balogh Robert-esszével, Nemes Z. Márió-, Fekete Vince-, Borsik Miklós-tanulmányal, Szügyi Zoltán- és Payer Imre-verssel. A recepció egyik legfontosabb teljesítménye Lábadi Zsombor Sziveri-monográfiája, *A lebegés iróniája*, amely az egész életművet és kontextusát is vizsgálja. (Lábadi, 2008) De a Sziveri-életmű újraértésében fontos szerepet játszanak az olyan események is, mint a 24. JAK-táborban sorra kerülő akció, amelynek során Sziveri János költészetéről beszélgetett Balázs Attila, Keresztury Tibor, Kollár Árpád, Nemes Z. Márió és Reményi József Tamás. Sziveri János kanonizációjának hálózatos összefoglalása arról győzheti meg az értelmezőt, hogy olyan életműről van szó, amely a kanonizáció egymástól gyakran eltérő kontextusaiban képes reprezentálni önmagát.

1. ábra: A Sziveri János-életmű kanonizációjának hálózatos rajza

2.

A kanonizáció hálózatként való értelmezése azért is hozhat új eredményeket a kánonkutatásban, mert olyan szuperorganizmusként szemléli tárgyát, amely kapcsolatok rendszeréből jön létre, s egy-egy életmű kanonikus beágyazottságának egzakt képét nyújtja. A hálózatoságnak döntő szerepe lehet a kanonizációban, hiszen a szöveget, írói életművet körülvevő (pozitív) kritikai visszhang, a recepció irányai, a díjak és ösztöndíjak, meghívások, fellépések és felkérések olyan hálózatot hoznak létre, amely a sikerfaktor biztosító lehet. Ennek hálózatos feldolgozása nyomán bizonyos kanonikus pozíciók felértékelődésére – „a gazdag egyre gazdagabb lesz” (Barabási, 2011, 90) – vagy félloldalasságára is fény derülhet.

A hálózatelmélet napjaink egyik legdinamikusabban fejlődő elméleti bázisa. Előzményei között Barabási Albert-László Leonhard Euler egy 1736-os tanulmányát említi, amelyben a neves matematikus a königsbergi hidakra vonatkozó játékos fejtörőt oldotta meg. Königsbergben ugyanis a Pregel folyó ágai 4 szárazföldi részt különítették el, amelyeket összesen 7

híd kötött össze. A fejtörő a következőképpen hangzott: „Átsétálhatunk-e a hét hídon úgy, hogy közben egyiket se menjünk át kétszer?” Euler a bizonyítás során négy pontot (A-D) és négy élt (a-g) különített el, ebből létrehozott egy gráfot, s ezzel tulajdonképpen útjára indította a hálózatelmélet tudományát. (Barabási, 2011, 18–19)

A hálózatelmélet 20. századi újragondolása két magyar matematikus nevéhez kapcsolódik, akik az Euler-féle gráfelméletet kutatták, s annak matematikai alapjait fejlesztették tovább. 1959-ben Erdős Pál és Rényi Alfréd matematikailag modellálták a véletlen hálózatok megteremtésének, huzalozásának jellegzetességeit. Kiderült, ha véletlen hálózatról van szó, akkor az meglepő módon a Poisson-eloszlást követi: a pontok többségéhez ugyanannyi él csatlakozik, mint az átlag, az átlagtól való eltérés rendkívül ritka. (Barabási, 2011, 29)

A véletlen hálózat azonban teljesen elméleti-matematikai alapokon működik – hiszen az emberi társadalom tagjai nem véletlenszerűen működnek együtt. De milyenek a valódi hálózatok? Barabási Albert-László *Behálózza* című könyvében a „hatlépcsnyi távolság” elve nyomán következteti ki a valódi hálózatok természetét. Karinthy Frigyes: *Láncszemek* című elbeszéléséből kiindulva azt a megállapítást emeli ki, hogy mindenkire el lehet jutni „legfőljebb öt más egyéneken keresztül”. Majd Stanley Milgramhez, a kísérleti pszichológia egyik legkreatívabb alkalmazójához fordul, aki 1967-ben újra felfedezte, és kísérletileg is igazolta a Karinthy által megsejtett hatlépcsnyi távolság elvét. 1998 végén Barabási segítőivel, Albert Rékával és Hawoong Jeonggal arra a megállapításra jutottak, hogy két dokumentum közötti távolság az interneten 800 millió weblap esetében is csak 19 lépésnyi távolság. (Barabási, 2011, 41)

Ezt a kísérletileg igazolt tapasztalatot célszerű ötvözni Mark Granovetter 1973-as *A gyenge kapcsolatok ereje* című tanulmányának megállapításával. Eszerint ha divat vagy hír elterjesztése, egy új állás megszerzése a cél, akkor a gyenge kapcsolatok sokkal fontosabbak, mint az erős, szoros kapcsolatok, „mert a társas hálózatok létfontosságú összeköttetéseit alkotják.” (Buchanan, 2003, 47) Vagyis egy olyan társadalom képe jelenik meg, amely teljesen eltér az Erdős-Rényi-féle modelltől: a társadalom kapcsolatokban gazdag kis csoportokra, zárt körökre tagolódik – és csak néhány külső kapcsolat köti össze más csoportokkal, ezért nem szigetelődnek el a világ többi részétől.

Az Erdős-Rényi- és a Granovetter-féle modellek összeegyeztetése nyitotta meg az utat a matematikai gyökerű véletlen hálózatok mellett az ún. valóságos hálózatok természetének feltárásához. Ennek nyomán derült ki az a tény, hogy míg a véletlen hálózatokat alkotó csomópontok kapcsolatainak száma az esetek döntő többségében az átlaghoz közelít, s éppen ezért az egyes csomópontok kapcsolatainak száma majdnem egyforma, kiegyensúlyozott, addig a valóságos (skalafüggetlen) hálózatok esetében tömbösödés figyelhető meg. A valóságos hálózatokban bizonyos csomópontok rengeteg kapcsolattal rendelkeznek, de a legtöbb pontnak csak kevés kapcsolata van. Éppen ezért a skalafüggetlen hálózatokat 2 törvény irányítja: egyrészt a népszerűségi kapcsolódás, vagyis „a gazdagabb egyre gazdagabb lesz” elve – a legtöbb kapcsolattal rendelkező csomópontok könnyebben és gyorsabban növelik kapcsolataik számát. Másrészt a valóságos hálózatokra ebből kifolyólag a növekedés is jellemző. Éppen a rengeteg kapcsolattal rendelkező csomópontok megléte okozza ezeknek a hálózatoknak a kisebb hibátűrő képességét, nagyobb sérülékenységét, hiszen elég egy-két rengeteg kapcsolattal rendelkező csomópontot megtámadni, s máris tönkremehet az egész hálózat.

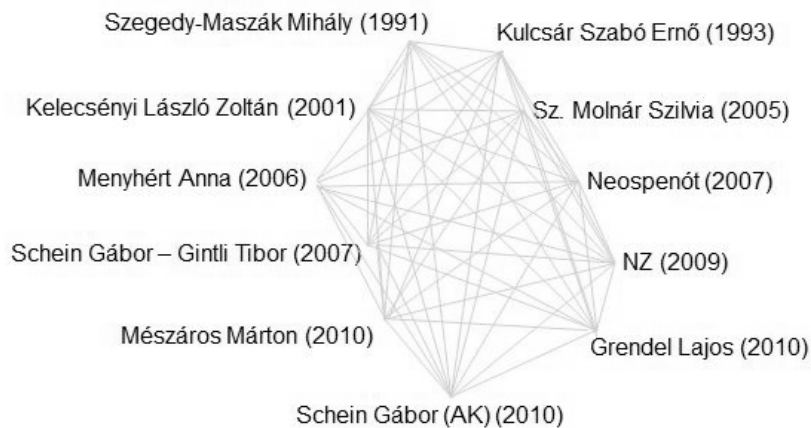
A hálózatelméleti gondolkodás egyik alapvető kérdése, hogy „mi az oka annak, hogy egy jól szervezett csoport hatékonyabban működik, mint egy ugyanilyen létszámú – sőt nagyobb

–, egymástól független emberekből álló halmaz? Miből fakad, hogy az egész több, mint részeinek összessége? Mi az oka ennek a »többletnek«? Meglepő, hogy az egyének hatékonysága rátermett szervezéssel nagyságrendekkel növelhető.” (Christiakis – Fowler, 2010, 24) A kapcsolatoknak, illetve a kapcsolatok rendszerének, hálózatának vizsgálata pedig az így létrejött szuperorganizmus jellegzetességeinek értelmezésében éppúgy segíthet, mint a makroszintű tulajdonságok vizsgálatában – ez utóbbiak „olyan, az egészre jellemző új vonások, amelyek a részek közötti kölcsönhatásokra és a köztük fennálló kapcsolatokra vezethetők vissza”. (Christiakis – Fowler, 2010, 42)

3.

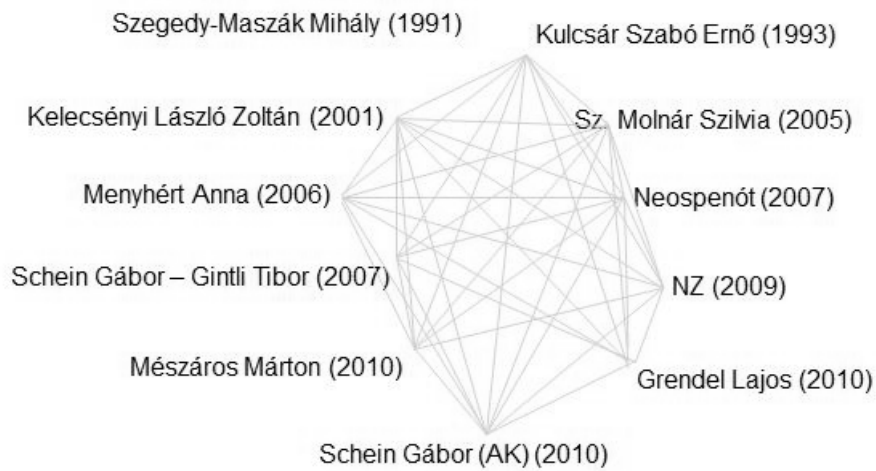
A Sziveri-életmű hálózatként való bemutatása olyan képet mutatott, amely egy önmagát építő, folyton növekedő hálózatos kanonizáció képét nyújtotta. A kanonizáció két fontos, ha nem a legfontosabb komponensével azonban eddig nem foglalkoztunk: a szépirodalmi újraírás, felhasználás és az irodalomtörténeti kánonképzés kontextusával. Tanulmányomban a továbbiakban ez utóbbi területre összpontosítok, s kiindulópontként azokat az irodalomtörténeti jellegű munkákat fogom használni, amelyek az 1989-es rendszerváltás utáni időszakban láttak napvilágot, vagyis nem kellett megfelelniük irodalmon kívüli elvárásoknak. A korpuszt irodalomtörténetek, illetve szintézisjellegű munkák alkotják, melyek az 1945 utáni és kortárs irodalom irodalomtörténeti jelentőségű életműveivel és szövegeivel foglalkoznak.

A tizenegy kötet mindegyikében megjelenik Esterházy Péter neve és életműve, gyakorta önálló fejezetként, vagyis az Esterházy-életmű huzalként mind a tizenegy irodalomtörténetet összeköti. Ez a kanonizáltság rendkívül magas fokára utal, egy irodalomtörténeti szempontból megkerülhetetlen életműre, amelynek értelmezését és elhelyezését mind a tizenegy irodalomtörténet fontosnak tartja. A posztmodern prózafordulat egyik legjelentősebb inspirátorának az esetében természetesen ez egyáltalán nem meglepő.

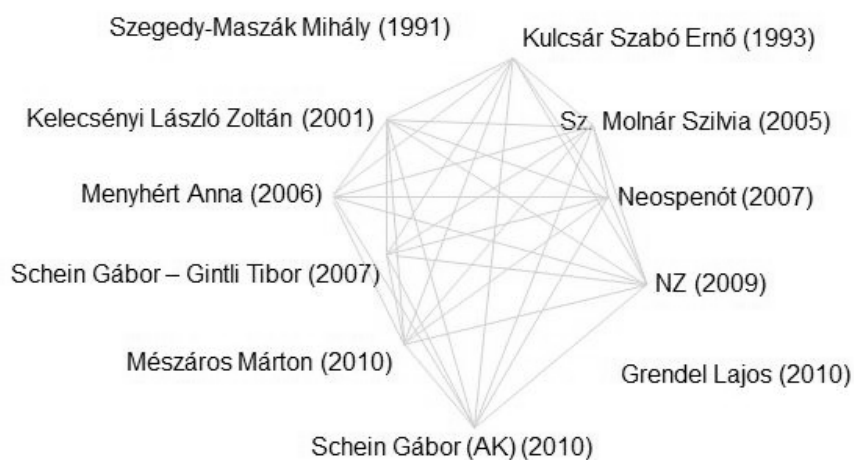
2. ábra: Az 1989 utáni irodalomtörténetek hálózata az Esterházy Péter-gráfok felől

Mivel Sziveri János költői életművet hagyott hátra, érdemes egy kanonikus költői életmű hálózatépítő potenciájára kitérnünk a felhasznált irodalomtörténetek kontextusában. Oravecz Imre Szegedy-Maszák Mihály korai, 1991-es összefoglalásán kívül mindegyik irodalomtörténetben szerepel, szintén többször önálló fejezetként. Vagyis az Oravecz-életmű is rendkívül sűrű huzalozású hálózatot volt képes létrehozni a kortárs magyar irodalomtörténeti korpuszban.

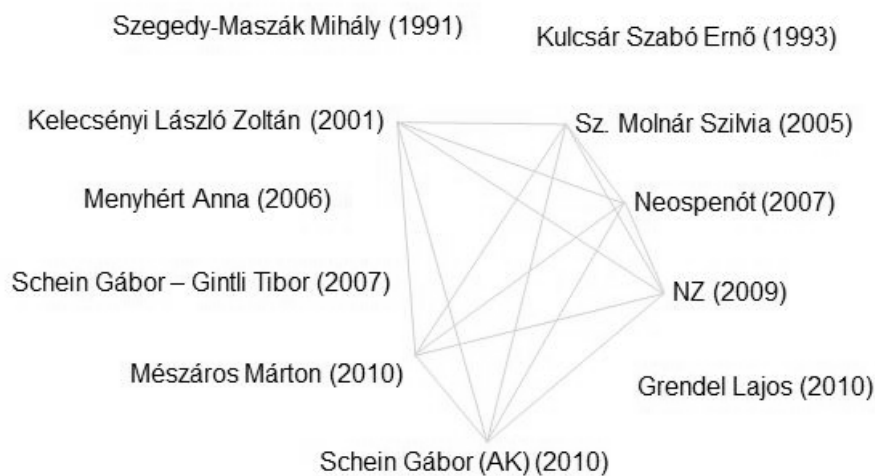
3. ábra: Az 1989 utáni irodalomtörténetek hálózata az Oravecz Imre-gráfok felől

Sziveri János irodalomtörténeti helyének vizsgálatakor az sem elhanyagolható tényező, hogy határon túli szerzőről van szó. Éppen ezért a felhasznált irodalomtörténetekből olyan szerzőt érdemes kiemelni, aki határon túli lírikusként volt képes kikényszeríteni az irodalomtörténészek figyelmét. Mint látható, Kovács András Ferenc életműve szintén megkerülhetetlennek tűnik, hiszen Szegedy-Maszák Mihály említett korai, 1991-es szintézisének kívül csak Grendel Lajos 2010-es irodalomtörténetéből hiányzik. Vagyis ebben az esetben is egy gazdag huzalozású hálózat áll elénk.

4. ábra: Az 1989 utáni irodalomtörténetek hálózata a Kovács András Ferenc-gráfok felől

Sziveri János neve a vizsgált tizenegy irodalomtörténeti vagy szintetikus jellegű kötetből hatban található meg, vagyis a ritkább hálózatosság kisebb mértékű kanonizációra utal. Mégis, viszonylag kánonközeli helyzetre láthatunk rá azáltal, hogy a vizsgált irodalomtörténetek több mint fele szükségesnek tartotta Sziveri János tevékenységét irodalomtörténeti kontextusba helyezni.

5. ábra: Az 1989 utáni irodalomtörténetek hálózata a Sziveri János-gráfok felől

A tizenegy kötetből azonban pusztán két kötetben esik szó Sziveri János poétikai teljesítményéről. Mint már említettük, öt munkában egyáltalán nem szerepelt a neve, további

négy kötetben pedig pusztán egy felsorolás részeként (leggyakrabban mint az Új Symposion egykori főszerkesztője) jelent meg. Vagyis az életmű poétikai jelentőségének, karakterének csupán két kötet szentelt teret, s így a vizsgált irodalomtörténeti korpuszok között valódi értelmezői hálózatos viszonyt nem tudott létrehozni.

6. ábra: Az 1989 utáni irodalomtörténetek „hálózata” a Sziveri János-gráfok felől

Az említett két kötetből ráadásul az egyik csak egyetlen mondatot szentel a Sziveri-poétikának, míg Kelecsényi László Zoltán némiképp hosszabb, három mondatos elemzésben méltatja a Sziveri-életművet. Vagyis a kortárs irodalomtörténetekben Sziveri János költészete nem volt képes kanonikus helyet kikényszeríteni magának, ami az életmű kanonizációjának féloldalasságára enged következtetni.

4.

A Sziveri-életmű hálózatoságának vizsgálata azt mutatja, hogy rendkívül jelentős mértékben tér el egymástól a Sziveri-kultusz, vagyis a szuperorganizmusként hálózatos formában felépített regionális, nemzedéki és intézményi kánon a kortárs magyar irodalomtörténetekben megjelenő Sziveri-hálózattól. Azt azonban, hogy irodalomtörténeti jelentőségű életműről van-e szó, nem az intézményi formák, nem a generációs öntudat, nem a regionális pozíciók, sőt, talán még csak nem is a kortárs irodalomtörténetek döntenek el – hanem a leállíthatatlanul íródó szépirodalom, amely életműveket süllyeszt el és emel föl, s amely a folyamatszerű hatás és újraírás gyakorlatán keresztül kikényszerítheti az irodalomtörténeti figyelmet is.

SZAKIRODALOM

- Barabási Albert-László: Behálózva. Helikon, Bp., 2008.
- Buchanan, Mark: Nexus, avagy kicsi a világ. Typotex, Bp., 2003.
- Christiakis, Nicholas A. – Fowler, James H.: Kapcsolatok hálójában. Typotex, Bp., 2010.
- Grendel Lajos: A modern magyar irodalom története – Magyar líra és epika a 20. században. Kalligram, Pozsony, 2010.
- Kelecsényi László Zoltán: Magyar irodalom. Athenaeum 2000, Bp., 2001.
- Kulcsár Szabó Ernő: A magyar irodalom története 1945–1991, Akadémiai, Bp., 1993.
- Lábadai Zsombor: A lebegés iróniája. Sziveri-szinopszis. Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Újvidék, 2008.
- Menyhért Anna (szerk.): Kortárs irodalmi olvasókönyv. Anonymus-BBMKI, Bp., 2006.
- Mészáros Márton: Mai magyar irodalmi olvasókönyv. Bevezetés a kortárs magyar irodalom olvasásába. Hatágú Síp Alapítvány, Bp., 2010.
- Sz. Molnár Szilvia: Bevezetés a kortárs magyar irodalomba. Hatágú Síp Alapítvány, Bp., 2005.
- Németh Zoltán: A magyar irodalom története 1945-2009. FHV UMB, Besztercebánya, 2009.
- Reményi József Tamás (szerk.): Barbár imák költője – Sziveri János. Kortárs, Bp., 2000.
- Schein Gábor: A közelmúlt irodalma, Kortárs irodalom. In: Gintli Tibor (szerk.): Magyar irodalom. Akadémiai, Bp., 2010, 935-1062.
- Schein Gábor – Gintli Tibor: Az irodalom rövid története 2. Jelenkor, Pécs, 2007.
- Szegedy-Maszák Mihály: Irodalom és művészetek a XVIII. század elejétől napjainkig. In: Kósa László (szerk.): A magyarságtudomány kézikönyve. Akadémiai, Bp., 1991. 541–725.
- Szilágyi Zsófia: Az önéletrajzi regény módozatai. In: Szegedy-Maszák Mihály (szerk.): A magyar irodalom története 3. Gondolat, Bp., 2007. 718-729.
- Virág Zoltán: A margó vándorai. In: Szegedy-Maszák Mihály (szerk.): A magyar irodalom története 3. Gondolat, Bp., 2007. 536-548.

